

7. Лунячек В.Е., Мельниченко О.А., Мельниченко В.О. Паліативна допомога населенню: сутність, елементи, напрями розвитку. // Теорія та практика державного управління. – 2013. – Вип. 4. – С. 10-17.

8. Макагонов І.О., Вергун А.Р., Чуловський Я.Б., Кіт З.М., Вергун О.М. Авторські погляди на комплексне лікування ускладнених пролежнів м'яких тканин з позицій клінічних стратегій у відділенні паліативної допомоги. // Клінічна та експериментальна патологія. – 2016. – Т. 15, № 3. – С. 69-75.

9. Надання паліативної допомоги дорослим. Поняття і принципи надання паліативу дорослому населенню та дітям. Електронний ресурс. URL. <https://virusz.ru/the-recovery-process/palliative-care-for-adults-concepts-and-principles-of-providing-a-palliative-to-the-adult-population-and-children.html>.

10. Паліативна та хоспісна допомога в Україні. Минуле. 06.06.2019. Електронний ресурс. URL. <https://www.prostir.ua/?news=paliativna-ta-hospisna-dopomoha-v-ukrajini-mynule>.

УДК 371(091)(521)

ТОТАЛІТАРИЗМ І ОСВІТА

Анатолій Вихруц

*доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови
Тернопільського національного медичного
університету імені І.Я. Горбачевського*

Для розуміння причин і наслідків тоталітаризму необхідно аналізувати це явище як складну, добре продуману систему, яка поєднує політичні, соціальні, економічні, військові, ідеологічні, психологічні, педагогічні чинники. Український досвід викликає особливий інтерес так як наша країна була своєрідним полігоном на якому випробовувалися майже всі відомі тоталітарні моделі. Актуальними залишаються проблеми посттоталітарної ментальності в умовах інформаційної, гібридної війни. Зауважимо, що ідеологи тоталітарних режимів успішно використовують особливості країн, які обрали демократичний шлях розвитку, в яких свобода слова стає нормою, для пропаганди і поширення своїх ідей.

Ключові слова. Тоталітаризм, освіта, виховання, ідеологія.

To understand the causes and consequences of totalitarianism, it is necessary to analyze this phenomenon as a complex, well-designed system that combines political, social, economic, military, ideological, psychological, pedagogical factors. The Ukrainian experience is of particular interest as our country was a kind of testing ground where almost all known totalitarian models were tested. Problems of post-totalitarian mentality in the conditions of information and hybrid war are still relevant. It must be noted that the ideologues of totalitarian regimes successfully use the features of countries that have chosen a democratic path of development, in which freedom of speech becomes the norm, to promote and disseminate their ideas.

Keywords. Totalitarianism, education, upbringing, ideology.

Проблема тоталітаризму стала однією з найважливіших у минулому столітті. Дослідники будуть не один раз повертатися до питань цілковитого контролю над суспільним життям, який відзначається дедалі витонченішими формами маніпулювання свідомістю. Відзначимо декілька особливостей. По - перше, С.В. Кульчицький слушно зауважив, що цей термін знайшов схвалення в Італії як серед опонентів режиму, так і серед ідеологів фашизму. По - друге, популярне визначення 1952 року, прийняте на міжнародному симпозиумі політологів у США, згідно з яким тоталітаризм це «закрита і нерухома соціокультурна і політична структура, в якій будь-яка дія - від виховання дітей до виробництва й розподілу товарів - спрямовується і контролюється з єдиного центру»,

потребує уточнення [1]. На нашу думку це в сучасних реаліях «динамічна система», яка прагне до модернізації, реагує на виклики часу, для збереження режиму виходить за рамки однієї країни. По - третє, дослідники прагнуть розширити сутність базового поняття за допомогою окремих критеріїв. У книзі К.Фрідріха і З.Бжезинського «Тоталітарна диктатура і автократія» (1957 р.) була зроблена одна з перших спроб розробки критеріїв, які характеризують тоталітарну модель управління: єдина масова партія, керована харизматичним лідером; офіційна ідеологія, яка повинна всіма визнаватися; монополія на всі засоби масової інформації; монополія на всі засоби збройної боротьби; система терористичного політичного контролю; централізована система управління економікою [4, с.7]. На нашу думку, цей перелік необхідно доповнити ще одним: єдина, централізована, уніфікована система народної освіти.

Фахівці постійно уточнюють і розширюють основні критерії. Дослідники акцентують увагу на таких показниках: «1) наявність монополюючої функціонуючої партії, що злилася з таємною поліцією і державним апаратом в єдине ціле; 2) присутність у суспільстві єдиної ідеології, що нав'язувалася засобами державної пропаганди, освіти, літератури та мистецтва; 3) блокування небажаної інформації за допомогою органів цензури і правопорядку, таємної поліції, навчальних закладів, громадських організацій, творчих спілок та ін.; 4) проголошення великої мети на перспективу (створення нового суспільства, нового порядку) і використання будь-яких, у т. ч. репресивних, заходів для її досягнення; 5) державний контроль за життям суспільства, починаючи від сім'ї; 6) централізоване планування виробництва і розподілу матеріальних благ; 7) підтримування в суспільстві уявлень про зовнішню небезпеку і необхідність протистояти їй шляхом нарощування оборонного потенціалу; 8) створення ілюзії цілковитої згоди населення з діями вождів»[1].

Реалії сьогодення дозволяють стверджувати про інтернаціоналізацію тоталітарних процесів, використання агентів впливу з багатьох країн. Відзначимо точність вибору пріоритетів, вдале використання кожної слушної нагоди. Наприклад, основною загрозою для Росії є об'єднані європейські країни. Саме єдність, скоординовані зусилля становлять найбільшу загрозу, особливо при підтримці з боку США. Якщо проаналізувати зміст новин і авторських програм російського телебачення, а також їх прихильників в Україні стає очевидною системна дискредитація єдності, починаючи від подолання наслідків пандемії, завершуючи негативним впливом «соросят» (сама назва заслуговує на психологічну і лінгвістичну оцінку).

Упродовж усього часу існування тоталітаризму особлива увага зверталася і звертається на систему освіти. Це закономірно. Від дитячого садка, ідею якого запропонував Платон у скрутні для держави часи, до вищої освіти вплив на свідомість дітей та молоді є найбільш ефективним. Тим більше, що саме тут є можливість для створення державних інституцій ідеологічного впливу.

Цікаво, що на певних кризових етапах, наприклад ліквідація масової неписьменності) відсутність належного рівня демократії є малопомітним явищем. Але в процесі історичного розвитку нація неминує розплачується за ігнорування законів свободи і самостійності.

У дисертаціях, які будуть захищені в майбутньому спочатку в завданнях, пізніше в меті, а також у назві з'явиться поняття «закономірність». Зауважимо, що сучасні дослідники, розуміючи його значимість, але і усвідомлюючи складність пошуку закономірностей, використовують інші слова «тенденції», «умови» та ін. Автори нового покоління підручників не будуть декларувати ідею про переваги міждисциплінарного підходу, а спробують поєднати досягнення педагогіки, філософії, психології, соціології, дисциплін природничого циклу і спробують наблизитися до конкретних закономірностей розвитку освітніх систем і закономірностей розвитку людини до рівня особистості.

Аналізуючи особливості функціонування освітніх систем розглянемо окремі питання в контексті тоталітаризму.

1. Зберігається тенденція недостатнього фінансування з розрахунку на одного учня. У 1900 р. в США цей показник становив 50 руб. 80 коп., а в Росії 1 руб. 20 коп.

2. Відкритість світового інформаційного простору, значна кількість періодичних видань, Інтернет забезпечили оперативний обмін передовим досвідом, сприяли формуванню системи науково-методичного забезпечення поширенню передових технологій навчання. «Закритість» країни неминуче викликає відставання в розробці освітніх технологій. Відкритість може бути визнана як закономірність розвитку сучасних освітніх систем.

3. Розвиток повноцінної освіти неможливий без повноцінного функціонування державної мови Україна заплатила за радянську систему освіти надто велику ціну. Не випадково, що саме навколо мови боротьба продовжується до наших днів. Достатньо згадати ініціативи на рівні депутатів Верховної ради (весна 2020 р.). Рекомендації Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 р. не втрачають актуальності для модернізації освітніх систем. Лаконічно і точно виокремлено основні пріоритети. Насамперед це можливість виражати та пояснювати «поняття, думки, почуття, факти та погляди як у усній, так і в письмовій формі (сприймання на слух, монологічне мовлення, читання та письмо), та відповідно і творчо взаємодіяти на мовному рівні у всіх соціальних та культурних контекстах; під час навчання та професійної підготовки на роботі, вдома та на дозвіллі». Підкреслена важливість комунікативних навичок «знання лексики словникового запасу, функціональної граматики та функцій мови. Це включає знання основних типів мовленнєвої взаємодії, видів художніх та нехудожніх жанрів, основних рис різних стилів мови та мовних реєстрів і різноманітності мовних стилів та спілкування у різних ситуаціях. Особам необхідно мати навички усного та писемного мовлення у різних комунікативних ситуаціях, а також слідкувати за своїм мовленням та пристосовувати його відповідно до ситуації. Ця компетенція включає також вміння розрізняти та використовувати різні мовні жанри, шукати, збирати та обробляти інформацію, використовувати кодифікаційні джерела та формулювати і виражати свою думку усно та на письмі переконливо та відповідно до ситуації». Виокремлено також вміння вести критичний та конструктивний діалог, оцінку естетичних якостей та бажання їх досягти та зацікавленість у спілкуванні з іншими. Це передбачає оцінку впливу мови на інших та прагнення зрозуміти та використати її впевнено та із відповідальністю перед суспільством» [2].

4. Ефективність освітніх систем залежить від особливостей політичного устрою держави. Тоталітарний режим неминуче гальмує розвиток педагогічної науки і практики.

5. Сучасний світ характеризується глобалізацією, полікультурністю, динамічністю змін. Необхідний постійний моніторинг, щоб знаходити відповідь на виклики сьогодення. Наукова оцінка кожного явища передбачає прогностичну оцінку. Основою прийняття успішних управлінських рішень є наявність оперативної, об'єктивної інформації. У свій час, за нашою ініціативою, в Тернопільському національному економічному університеті була створена лабораторія якості освіти. Основна увага була зосереджена на діагностиці ефективності навчально-виховного процесу та управлінської діяльності, розробці критеріїв якості освіти, узагальненні досвіду вітчизняних і зарубіжних навчальних закладів, вивченні мотивації студентів і викладачів, актуальних питань національного виховання.

6. У 2019 р. А.П. Романченко захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук з красномовною назвою «Елітарна мовна

особистість у просторі наукового дискурсу: комунікативні аспекти». У контексті досліджуваної теми звернемо увагу на декілька особливостей. По - перше, перспективною видається спроба використання автором теоретичної бази «новітньої синтетичної галузі знання - лінгвоперсонології. Зауважимо, що в науці віддавна використовується відомий напрям психологічна персонологія. У своїх працях ми багаторазово доводили значимість педагогічної персонології. По - друге, цікавою є пропозиція, щодо розвитку лінгвоелітології в центрі якої характеристика такої особистості, яка «на тлі стереотипних мовних смаків, мовної моди соціуму певної епохи... вирізняється нестереотипним, самобутнім мовомисленням, високим рівнем комунікативної компетенції, індивідуалізованим світобаченням і світвідчуттям, що виявляються під час поліжанрових інтеракцій»[3].

7. Парадоксальність сучасної інформаційної політики проявляється в надмірній увазі до різноманітних хвороб, катастроф, конфліктів. Швидше винятком стала пропаганда здоров'я, успіху, перемоги. Все більшого значення набуває проблема профілактики маніпуляції. Ця проблема має різноманітні аспекти. Конкуренція між країнами, транснаціональними корпораціями обумовлює необхідність підготовки молоді до розуміння змісту, форм, методів технологій інформаційної війни.

Література

1. Кульчицький С.В. Тоталітаризм [Електронний ресурс] . - Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=Totalitaryzm> (останній перегляд: 31.05.2020).
2. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://zakonrada.gov.ua/laws/show/994_975 (останній перегляд: 31.05.2020).
3. Романченко А.П. Елітарна мовна особистість у просторі наукового дискурсу: комунікативні аспекти. Автореф. дис. на здобут. наук. ступ. доктора філологічних наук. Одеса, 2019. - 39 с.
4. Чернявский Г.И. Большевизм и национализм. - Харьков, 1993. - 97 с.
5. Vukhrushch A.V., Hnatyshyn S. I., Klymenko A.O., Medynska O.J., Synorub H.P., Horpinich T.I. Development of information culture of students of humanitarian specialities // Інформаційні технології і засоби навчання. - 2019. Т. 72. №4. - С. 152 - 176.

УДК 159.932:316.62

ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ІДЕНТИЧНОСТІ ЛЮДИНИ ТРАНСКОРДОННЯ

Надія Гапон,

*доктор філософських наук, професор, професор кафедри психології
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Здійснений філософсько-психологічний аналіз ідентичності «людини транскордоння», суспільно-культурних завдань товариств українців Закарпаття в контексті модернізації суспільно-політичного життя, завдань та проблем українського державотворення. Вказано на множинність образу людини у час глобалізації та фрагментації, посилення впливу на людську психіку, інформаційних та біологічних технологій. Розглянуто проблеми гуманітарної політики в Україні та окреслено її перспективи у співпраці з громадськими організаціями.